

En analyse av sakkyndigvurderinger i foreldretvister

Eir Torvik og Agnes Andenæs

Ingen oppgitte interessekonflikter. Manuskriptet bygger på Torviks hovedoppgave fra 2019.

En analyse av sakkyndigvurderinger i foreldretvister

I Norge er det rundt 13 000 foreldrepar som skiller lag årlig (Statistisk sentralbyrå, 2023). De fleste lager avtaler om foreldreansvar, fast bosted og samvær uten rettens hjelp. Men i omtrent hver femte familie er uenighetene så store at saken ender i retten som en foreldretvist, tidligere kalt barnefordelingssak (Domstolsadministrasjonen, 2022). Ifølge en kartlegging av domstolenes arbeid med foreldretvister (Oxford Research, 2016) kommer foreldrene fram til en avtale i 70 til 80 % av disse sakene. En sakkyndig bistår da ofte i en mekler- og/eller veilederrolle (Bernt, 2014). Hvis partene heller ikke da greier å bli enige, eller retten er så bekymret for barnas omsorgssituasjon at saken vurderes som uegnet for mekling, blir foreldretvisten behandlet med full rettssak (hovedforhandling).

Foreldretvister skal avgjøres etter prinsippet om «barnets beste». Lovforarbeider og rettspraksis legger noen føringer, men først og fremst er det en skjønnsmessig vurdering av hva som er best for det berørte barnet, her og nå og i framtida (Prop. 85 L (2012–2013)). For å få et bedre grunnlag for denne vurderingen oppnevner retten som regel en sakkyndig som skal utrede barnets livssituasjon. Ordningen er basert på en antakelse om at psykologisk kunnskap vil bidra til bedre beslutninger. Et stort flertall av barnefaglig sakkyndige er psykologer. Det er dommeren som bestemmer, men sakkyndigvurderingen spiller ofte en svært sentral rolle (Koch, 2000; Martinsen, 2013; Oxford Research, 2016).

Sakkyndige i foreldretvister er aktører i et felt som er omstridt, både politisk og faglig. Barneloven, som regulerer forhold mellom barn og foreldre, har stadig blitt revidert. Revisjonene har dels vært motivert av et kulturelt ideal om likestilt foreldreskap og dels av bekymring for at rettsprosessene ikke nødvendigvis bidrar til å beskytte barna mot vold og andre bekymringsfulle omsorgsforhold (NOU 2020:14; Prop. 85 L (2012–2013)). Videre er sakkyndigvurderinger et nedslagsfelt for ulike kunnskapssyn og utviklingspsykologiske forståelser (Backe-Hansen & Øvreeide, 1999). Nettopp dette ville vi undersøke i vår studie: Hvilke forståelser av omsorg, foreldreskap og utviklingsbetingelser er det sakkyndige i foreldretvister trekker veksler på? I en stor andel av foreldretvistene er det kontakt med barnevernet og påstander om vold, seksuelle overgrep, annen kriminalitet, rus og/eller psykiske lidelser (Oxford Research, 2016). Dette gjelder særlig sakene som går til hovedforhandling (Koch, 2000; Prop. 85 L (2012–2013); Skjørten, 2016). Vi utforsket derfor også hvilken plass volden fikk i utredningene.

Teoretisk og empirisk rammeverk

Hva som oppfattes som «barnets beste», vil være preget av tid og sted. Vi har derfor lagt til grunn en kulturpsykologisk tilnærming, som er sensitiv for slik variasjon. Her er premisset at mennesker utvikler seg gjennom å delta i sosiokulturelle aktiviteter, der både type deltakelse og kulturelle praksiser er i stadig endring (Bruner, 1990; Rogoff, 2003). Det betyr at foreldreskapet må beskrives og vurderes både ut fra hvordan barnets liv er tilrettelagt for at det skal være bra nok her og nå, og hvordan dagliglivet peker framover. Altså, hvordan foreldrenes praksiser setter barnet i stand til gradvis å ta vare på seg selv og andre i det samfunnet de lever i. Dermed blir innholdet i dagliglivet en sentral kunnskapskilde når en skal beskrive og vurdere foreldreskap og utviklingsbetingelser.

Detaljerte studier av hverdagslivet i barnefamilier (for eksempel Andenæs & Sundnes, 2019; Kousholt, 2011) viser at barneomsorg er et døgkontinuerlig arbeid. Forutsigbare og tilpassete rutiner spiller en sentral rolle for å få hverdagen til å gå rundt, og barna innlemmes gradvis i et stadig større fellesskap. I Norge tilbringer både små og store barn mange timer hver dag utenfor hjemmet. Foreldrene har likevel ansvaret for helheten i barnas liv. En viktig side ved foreldreoppgaven er dermed å følge opp barna også når de blir ivaretatt av andre, og å hjelpe barna med å knytte forbindelser mellom ulike arenaer. Der foreldrene bor hver for seg, er barna avhengige av at foreldrene legger til rette for at de også kan bringe med seg erfaringene sine mellom hjemmene.

Barne- og familieforskningen viser at barneomsorg er preget av hvordan kjønn forstås og gjøres. På 40- og 50-tallet var det en kulturell selvfølge at mor var ansvarlig for omsorgsarbeidet, mens far sørget for familiens økonomi gjennom lønnsarbeid. Fra 70-tallet og utover har vi sett en økt deltakelse i lønnsarbeid for mødre, og økt deltakelse i hjemmet for fedre. Dette fremkommer for eksempel i tidsbruksundersøkelsene som Statistisk Sentralbyrå har gjennomført omtrent hvert tiende år siden 1980 (Egge-Hoveid & Sandnes, 2013). Men det er fremdeles betydelige kjønnete skjevheter i fordelingen av omsorgs- og lønnsarbeid, og det er ofte mødre som planlegger og administrerer familielivet (Smeby, 2017).

Psykologi som fag og profesjon har ikke vært en pådriver for å styrke fellesansvaret mellom mødre og fedre. Psykologien har først og fremst gjenspeilet samtidens forståelse av passende arbeidsdeling mellom ham og henne (Haavind, 2006). Det var nettopp samtidens forståelse antropologen Marianne Gullestad refererte til da hun i 2002 hevdet at likestilling mellom kjønnene var blitt et kjernesymbol for det moderne Norge. Likestilling ble framhevet som en kontrast til slik

Norge var i gamledager, og til en del andre kulturer som fremdeles holder fast ved de tradisjonelle kjønnsrollene (Gullestad, 2002). Gullestads forståelse er verdt å trekke fram også i dag, når det tas for gitt at kvinnelige og mannlige foreldre bidrar like mye i omsorgen for felles barn.

Metode

Utvalg

For å utforske hvilke forståelser sakkyndige trekker veksler på, tok vi for oss et tilfeldig utvalg skriftlige vurderinger i foreldretvister, der sakkyndig hadde utredet saken i forkant av hovedforhandling. Vi fikk tilgang til 20 anonymiserte vurderinger fra Oslo tingrett. Vi ba først om ti vurderinger der barna var over sju år. Da prosjektet fikk støtte fra Norges forskningsråd, ba vi om ytterligere ti vurderinger der barna var under sju år. Tingretten plukket ut de ferskeste vurderingene som møtte utvalgskriteriene.

I de 20 sakkyndigvurderingene var partene i samtlige saker en biologisk far og mor, og tvistene omhandlet 33 barn mellom ti måneder og 14 år. Av de 40 foreldrene var 23 innvandrere. I 18 av sakene hadde barna fast bosted hos mor, og i to saker hos far. Elleve saker omhandlet både fast bosted og samvær, ni saker omhandlet kun fars samvær. I halvparten av sakene var det uenighet om foreldreansvaret.

Sakkyndigvurderingene inneholdt mange påstander om vold og andre bekymringsfulle omsorgsforhold. Det var påstand om fysisk, psykisk og/eller seksuell vold fra far i 18 av de 20 sakene (se tabell 1).

Tabell 1

Påstander om vold og seksuelle overgrep i de 20 sakene

Utøver av vold/overgrep	
Far: $n = 18$ saker	Mor: $n = 10$ saker
Vold/overgrep utført mot	
12 saker: vold/seksuelle overgrep mot mor	4 saker: vold mot far (selvforsvar i 2 saker)
3 saker: vold mot mor og barn	2 saker: vold mot far og barn
3 saker: vold mot barn	4 saker: vold mot barn
2 saker: seksuelle overgrep (so) mot barn	
2 saker: bortføring av mor og barn	

Utøver av vold/overgrep

Anmeldelse / rettslige steg

14 saker: fars vold/so er politianmeldt

Volden er ikke politianmeldt

4b saker: far er dømt for vold/so

10b saker: far er ilagt besøksforbud

2b saker: far er idømt kontaktforbud

Dokumentasjon av påstander om vold / overgrep fra flere kilder

14a saker

1 sak

Note. ^aBlant de 18 sakene der far er angitt som voldsutøver. ^bBlant de 14 som er anmeldt.

I 14 av 18 saker var fars vold anmeldt og dokumentert fra flere hold, som barnevern, helsevesen og krisesenter (tabell 1). I halvparten av disse 14 sakene var fedrene anmeldt, siktet eller dømt også for andre kriminelle forhold, som vold og trusler mot personer utenfor familien, nasking, bedrageri og narkotikaomsetning. I fem av sakene var det påstand om at far hadde et rusproblem.

I ti av de 20 sakene var det påstand om vold fra mor (tabell 1). Det dreide seg i hovedsak om mindre alvorlige forhold, dels om selvforsvar. I kun én av disse 10 sakene var påstandene om vold fra mor dokumentert fra flere hold (tabell 1). Dette var også den eneste saken der det ble påstått at mor hadde et rusproblem.

Barnevernet var, eller hadde vært, involvert i 19 av de 20 sakene. I 14 av disse var det iverksatt tiltak, i ti av dem begrunnet med bekymring for fars vold. I de resterende sakene var tiltakene knyttet til bekymring for vold eller omsorgssvikt fra mors side, eller å dempe en ikke-voldelig konflikt mellom foreldrene.

De 20 sakene som sakkyndigvurderingene i vårt utvalg dreide seg om, har kjennetegn som går igjen i undersøkelser av foreldretvister. Ifølge en gjennomgang av samtlige 84 foreldretvister der det ble avsagt dom i Oslo tingrett i 2012, var det påstander om vold, seksuelle overgrep, rus og/eller psykiske lidelser i nesten 50 % av sakene (Prop. 85 L (2012–2013)). I en tilsvarende undersøkelse fra Oslo tingrett i 1998–1999 hadde én eller begge foreldre hatt kontakt med barnevern, politi og/eller psykisk helsevern over tid i hele 70 % av sakene (Koch, 2000). De kriminelle forholdene dreide seg ofte om fars vold i familien. Landsdekkende undersøkelser av lagmannsrettspraksis (for eksempel Skjørten, 2016) og spørreundersøkelser blant aktører i domstolene (Oxford Research, 2016) viser at det er påstander om vold og bekymringsfulle omsorgsforhold i en stor andel av foreldretvistene.

I de nevnte undersøkelsene fra Oslo tingrett var om lag 50 % av foreldrene innvandrere (Koch, 2000; Prop. 85 L (2012–2013)). I vårt utvalg gjelder det nesten 60 %. Innvandrere utgjør om lag 25 % av Oslos befolkning, så det er en tydelig overrepresentasjon i foreldretvistene. Vi trenger mer kunnskap om hvorfor så mange av disse familiene ender i retten, og hvordan det eventuelt påvirker de sakkyndiges forståelser. Tema for dette prosjektet er imidlertid ikke familiene i seg selv, men forståelsene som blir tatt i bruk i sakkyndigvurderingene.

Analyse

I utforskningen av de faglige forståelsene har vi basert oss på en fortolkende tilnærming (Haavind, 2000; Magnusson & Marecek, 2015). Vi ser på den kvalitative analysen som en spørsmålsdrevet prosess. Dermed får analysespørsmålene, det knipet spørsmål som forskerne stiller til det empiriske materialet (Andenæs & Sundnes, 2019), en sentral plass. Analysespørsmålene ble utformet på grunnlag av prosjektets forskningsspørsmål og teoretiske rammeverk, og videreutviklet gjennom møtene med empirien. Vi endte opp med følgende:

- 1 Hvordan blir helheten i foreldrenes omsorg forstått, og hvordan blir hans og hennes bidrag til helheten omtalt og vurdert?
- 2 Hva slags forbindelser trekker sakkyndig mellom foreldrenes omsorgspraksiser og barnas utviklingsbetingelser?
- 3 Hvordan omsettes kunnskap om barn som gruppe til kunnskap om det spesifikke barnet i hver enkelt sak?
- 4 Hvordan blir volden gjort relevant for barnas utviklingsbetingelser, og hvilken vekt tillegges volden i vurderingen av hans og hennes foreldreskap?

Vi stilte disse spørsmålene til hver enkelt sakkyndigvurdering og lagde sammendrag av svarene. Neste steg var å analysere fellestrekk og variasjon på tvers av materialet (Haavind, 2000), og bruke dette til å utarbeide svar på prosjektets forskningsspørsmål.

I resultatpresentasjonen vil vi først gi en kort framstilling av vurderingenes mandat og oppbygning. Deretter vil vi presentere og diskutere de viktigste resultatene av analysearbeidet. I tråd med anbefalinger fra American Psychological Associations (APA) arbeidsgruppe for kvalitativ forskning (Levitt et al., 2018) presenterer vi resultater og diskusjon samlet. Både resultater og

drøftinger er preget av forskernes tolkninger, og utfordringen er derfor å skrive på en måte som er eksplisitt på det teoretiske rammeverket som er brukt.

Resultater og diskusjon

Sakkyndigvurderingene begynner med å referere mandatet. De sakkyndige bes blant annet om å vurdere barnets utvikling og omsorgsbehov, følelsesmessige tilknytning, foreldrenes omsorgs-/samværsevne, hvilke konsekvenser ulike ordninger kan få for barnet, og eventuelle risikomomenter. I to saker blir sakkyndig også bedt om å vurdere hvorvidt barnas synspunkter i saken er påvirket av mor.

De fleste sakkyndigvurderingene inneholder en sammenfatning av informasjon fra saksdokumenter. Deretter følger referater fra samtaler med foreldrene, fra samværsobservasjoner og fra barnesamtale der dette er gjennomført. I 11 av sakene har sakkyndig kun observert barna sammen med mor fordi far har besøks- eller kontaktforbud, eller fordi mor og barn har motsatt seg samvær grunnet fars vold. Sakkyndigvurderingene avsluttes med en sammenfattende vurdering.

Magre beskrivelser av barnas dagligliv

Sakkyndigvurderingene gir magre beskrivelser av barnas liv fra morgen til kveld og av tilretteleggingen som ligger bak. Uttak av foreldrepermisjon, ulikheter i formell arbeidstid og fordeling av omsorgsarbeid er enten omtalt helt kort eller ikke nevnt. Dette gjør det vanskelig å danne seg et bilde av barnets liv og av hvordan foreldrene har fulgt opp, særlig over tid. Det kommer likevel fram at mødrene har hatt hovedansvaret i neste alle familiene. Men det at fedrene har vært fraværende eller bidratt lite, har ikke blitt tillagt særlig vekt. Et eksempel er en sak der alle barna har en kronisk sykdom. Mor har vært hjemmeværende, mens far har jobbet mye utenfor hjemmet. Mor sier at barnas sykdom har medført særlige omsorgsutfordringer, og at far har bidratt minimalt. Hun forteller at far aldri har tatt ut sykedager eller stått opp med barna i helgene, og at hun har kommet hjem til sultne barn når de har vært alene med far. Det framkommer ikke at sakkyndig har undersøkt disse påstandene. Sykdommen er heller ikke nevnt i den avsluttende vurderingen av barnas behov og foreldrenes omsorgsevne.

Mange av de sakkyndige vurderer foreldrenes omsorgspraksis på tre eller fire atskilte underområder kalt «materieell», «kognitiv», «emosjonell» og «sosial» omsorg. Rammeverket ser ut til å bygge på et forslag til hvordan en kan vurdere samværsevne (Koch & Walstad, 2005), men brukes

også til å vurdere hvilken evne en forelder har som hovedomsorgsperson. Denne tilnærmingen kan synes bred og detaljert, men innebærer en risiko for at barnets omsorgssituasjon vurderes som et sett med isolerte «skuffer». Et problem som kategoriseres i ett underområde, får ikke nødvendigvis noe å si for vurderingen av de andre underområdene, eller av barnets helhetlige omsorgssituasjon. Det viser seg for eksempel i en sak hvor det er påstand om at far gjentatte ganger har utøvd fysisk vold mot mor. Også mens barna har vært til stede og forsøkt å stoppe ham. Sakkyndig vurderer, gitt at påstandene er sanne, at det er mangler ved fars sosiale omsorgskompetanse. Volden trekkes ikke inn i vurderingen av de øvrige underområdene.

Sakkyndigvurderingene vektlegger emosjonelle sider ved omsorgen. Følelsesmessige forhold omtales ofte i tilknytningstermer, men uten den stringensen dette perspektivet legger opp til (Zachrisson, 2010). For eksempel vurderer tre sakkyndige at barna ikke har noen tilknytning til sin far. Det til tross for at de aktuelle fedrene har bodd sammen med barna i flere år før samlivsbruddet, og en av dem har passet barna alene på dagtid. Alle disse fedrene er anklaget for vold. Men framfor å trekke fram deres omsorgspraksiser, inkludert eventuell voldsutøvelse, bruker de sakkyndige «manglende tilknytning» for å begrunne hvorfor det bør være begrensninger i samvær mellom fedrene og barna.

I psykologfaglig forstand er tilknytning en grunnleggende motivasjon for å sikre en opplevelse av trygghet, og de aller fleste barn vil knytte seg til sine omsorgsgivere. Men tilknytningsmønsteret varierer, ettersom barn utvikler ulike strategier for å få beskyttelse fra omsorgsgiver under stress (Brandtzæg et al., 2019). Det springende punktet er hvordan barnet bruker hver enkelt omsorgsgiver i stressende situasjoner. Men vurderingene av tilknytning som de sakkyndige foretar, er ofte lite empirinære, med få beskrivelser av observert atferd. Det kan framstå som om vurderingene bygger på sakkyndiges inntrykk av hvordan barnet har det, og hvem av foreldrene som er best skikket i det store og hele. Det er som om tilknytning representerer «sluttproduktet» av foreldrenes omsorgsinnsats, og en slags fasit som kan gi svar på mange spørsmål, inkludert hvordan foreldretvisten kan løses. Samtidig får viktige forutsetninger for tilknytningsutviklingen, som det konkrete innholdet i foreldrenes omsorg, lite oppmerksomhet. En slik bruk av tilknytningsbegrepet tåkelegger forbindelsene mellom hva foreldrene faktisk gjør, og konsekvensene dette får for barnet.

Mange av de sakkyndige ser ut til å legge til grunn en statistisk modell, basert på korrelasjoner mellom risikofaktorer og barns utvikling på gruppenivå (Ottosen et al., 2017).

Risikofaktorer som ofte trekkes fram, er foreldrekonflikter og psykiske helseproblemer, det siste spesielt hos mødrene. Også her er problemet at det ikke beskrives hvordan dette arter seg i det enkelte barnets dagligliv. «Foreldrekonflikter» blir ofte omtalt i generelle vendinger, som om det var snakk om et ensartet fenomen. Men et høyt konfliktnivå etter samlivsbrudd kan skyldes ulike forhold og er ofte knyttet til bekymring for den andres omsorgspraksis (Gulbrandsen, 2013; Jevne & Andenæs, 2015). I flere av vurderingene blir slike bekymringer tilskrevet det høye konfliktnivået, uten at sakkyndig utforsker innholdet i bekymringene. Og i mange av sakene med dokumenterte påstander fars vold mot mor, skriver sakkyndig at barnas omsorgssituasjon er preget av «konflikter», «negative ting som skjer mellom voksne», «gjentatt opphissete krangler» og liknende. Denne begrepsbruken nøytraliserer og forskjønner virkelighetsopplevelsen og usynliggjør asymmetriske maktforhold. Selv om de sakkyndige trekker inn flere statistiske risikofaktorer, gir det altså ikke nødvendigvis et godt bilde av omsorgssituasjonen.

Kjønnete standarder for foreldreskapet

En følge av manglende beskrivelser av barnas dagligliv er at omsorgsarbeidet tillegges liten betydning når foreldrene vurderes. Siden det var mødrene som hadde hatt hovedansvaret i nesten alle familiene, blir særlig mødrenes merinnsats usynliggjort. Dette er et eksempel på at tilsynelatende kjønnsnøytrale forståelser av omsorg og utvikling får kjønnete konsekvenser (Andenæs, 2005). Ved å gå grundig inn i vurderingene av hvert par kommer det fram at hans og hennes foreldreskap også så ut til å bli vurdert ut fra ulike standarder. Mangler i mødrenes foreldreskap koples ofte til varige egenskaper. Disse forklares med forhold i mors oppvekst, personlighet eller psykiske lidelser, iblant som følge av fars vold. Mangler i fedrenes omsorg blir i mindre grad knyttet til fars personlige egenskaper. Det er for eksempel bare fire eksempler på at sakkyndig knytter fars vold til hans personlighet, holdninger eller psykiske helse. Fars vold forklares i stedet som betinget av relasjonen til mor (se også Skjørten, 2016), eller den blir ikke forklart.

For det andre framstår det som at de sakkyndige tar påstander om mangler i mødres omsorg mer alvorlig enn påstander om mangler i fedres omsorg. I tre saker der begge parter er bekymret for at den andre involverer barnet i konflikten, vurderer sakkyndig at mødrene håndterer konflikten på en måte som er uheldig for barna. De sakkyndige ser ut til å legge fedrenes forklaring til grunn, og ingen av fedrene bebreides. Et annet eksempel er en sak der far ikke har betalt barnebidrag, og har levert barnet på skolen uten nødvendig utstyr. Det sistnevnte skal ha utløst raserianfall hos barnet.

Forholdene er ikke bestridt, men sakkyndig synes ikke å vektlegge disse manglene når foreldrene vurderes.

De sakkyndige framhever ofte når fedrene har stilt opp eller uttrykker interesse for barna, men tar lettere på negative kvaliteter. For eksempel blir fedrenes kriminalitet og rusproblemer, også dette statistiske risikofaktorer (Ottosen et al., 2017), som regel bare nevnt kort, og nesten aldri trukket fram i den oppsummerende vurderingen. Mødrenes foreldreskap blir nøyere gransket. Sakkyndig i en foreldretvist der far er dømt for vold mot mor og barn, skriver for eksempel: «Ideelt sett hadde barnet en pappa som mentaliserte mor og støttet opp om hennes omsorgsfunksjoner.» Vurderingen synes å være basert på en forståelse av at mor har ansvar for helhet og kontinuitet, mens far har en slags støttefunksjon som kan tillates å være mer episodisk. Med et slikt dobbelt sett av standarder for foreldreskap risikerer vi at fars bidrag blir overvurdert, mens mors bidrag tas for gitt eller framheves ved sine mangler (Haavind, 2006).

Særlig mødrenes evne til å ivareta barna emosjonelt blir grundig vurdert: hvordan de toner seg inn på barna, forstår og rommer følelsene deres. I vurderingene av fedrene fokuserer de sakkyndige mer på hva slags aktiviteter far gjør sammen med barna, fars evne til å leke og eventuelt til å sette grenser. Men som nevnt har sakkyndig observert far sammen med barna i kun ni av sakene. Der det ikke er gjennomført samværsobservasjoner, vurderes far enten ut fra komparent- og dokumentopplysninger eller etter hva slags inntrykk han gir i de to–tre samtalene sakkyndig har med ham. Det virker som at de sakkyndige i den sistnevnte gruppen har fått et godt inntrykk av far, og latt seg overbevise av hans uttrykte intensjoner overfor barna og savnet etter dem. Som i denne omtalen: «I mine egne møter med ham fremstår han vekslende mellom å være frustrert og fortvilt på den ene siden og humoristisk, tolerant og sjarmerende på den andre. Det må ansees sannsynlig at han som forelder kan være engasjert i barna og tilby dem hyggelige og minnerike episoder.» Denne faren skal ha utsatt moren for grov vold, men dette vies lite oppmerksomhet. Fars vold og fars foreldreskap framstilles som atskilte fenomener. Dette er også påpekt i andre analyser av sakkyndigvurderinger i foreldretvister (Hrymak & Hawkins, 2020; Eriksson, 2003). Hvordan fars omsorgsutøvelse ser ut i praksis, gir ikke disse sakkyndigvurderingene noe bilde av. Det er verdt å bemerke at menn som utøver vold i hjemmet, ofte bidrar lite eller på en negativ måte i barneomsorgen (Bredal & Stefansen, 2022). Men mange av sakkyndigvurderingene gir inntrykk av et sterkt ønske og håp om at far kan være en god forelder selv om han har utøvd vold. En slik diskurs har blitt kalt «et farskap av muligheter» (Keskinen, 2005).

I de fleste sakene vurderes mors foreldreskap også etter hvorvidt hun legger tilstrekkelig til rette for fars foreldreskap. Det rettes ikke tilsvarende krav til fedrene. De sakkyndige stiller blant annet spørsmål ved om mor har hjulpet far til å være en god nok omsorgsgiver, latt være å omtale ham på en negativ måte, støttet barna til å ha kontakt og lagt til rette for samvær. Slikt arbeid forstås ofte som en del av «morskompetansen», også når det er grunn til å stille spørsmål ved fars omsorgsevne (Elizabeth et al., 2012). Det virker som de sakkyndige forventer at også mødre som har vært utsatt for fars vold, bør stille seg positive til å involvere ham. Samtidig blir mødrene vurdert ut fra om de greier å skjerme barna mot vold og «foreldrekonflikter». Det er ingen refleksjoner over de motstridende kravene og det utvidete ansvaret disse mødrene pålegges.

Volden «glipper»

I presentasjonen av utvalget skilte vi mellom påstander om vold som er mer eller mindre dokumenterte. I nesten alle tilfellene der påstandene om vold er mindre dokumenterte, har sakkyndig tilsynelatende verken undersøkt eller vurdert påstandene. Men i det følgende skal vi konsentrere oss om de 15 tilfellene der påstandene om vold er dokumenterte. 14 av disse gjaldt fedre. I disse sakene er det stor variasjon i hvor mye omtale volden får, og hvordan volden gjøres relevant.

I den ene halvparten av sakene med dokumenterte påstander trekker sakkyndig direkte forbindelser mellom volden og barnas utviklingsbetingelser. Sakkyndig vurderer blant annet at volden har medført følelsesmessige problemer og konsentrasjonsvansker hos barnet. I majoriteten av disse sakene er far anmeldt eller dømt for vold mot både mor og barn. De fleste av barna er over sju år. Sakkyndig har snakket med nesten alle barna, og de ønsket ikke kontakt med faren sin. De sakkyndige vurderer at far er fastlåst i sin benektelse av volden, har lite endringspotensial og dårlig samarbeidsevne, og at samvær med far ikke er til barnas beste. Sakkyndig i den ene saken der det er dokumenterte påstander om vold fra mor, gjør liknende vurderinger.

I den andre halvparten av sakene med dokumenterte påstander, trekker sakkyndig forbindelsen mellom fars vold og barnas utviklingsbetingelser via mor. Fedrene er anmeldt eller dømt for vold mot mor, men volden settes i liten grad i sammenheng med barnas omsorgssituasjon. De sakkyndige later til å forstå fars vold som betinget av relasjonen til mor. En av dem skriver: «Det synes å være mors nærvær og samspillet mellom partene som har vært utfordringen. Hans angivelig lave tålmodighet og utholdenhet vil ikke bli utfordret ved eventuelle kortere samvær.» En annen skriver: «Selv om far har utøvd vold og/eller psykisk kontroll i nære relasjoner, så betyr ikke det at han kan gjøre det mot barn.» Med ett unntak er barna i disse sakene under sju år. Sakkyndig har kun

snakket med to av barna, og det framgår ikke hvorvidt vold eller samværsønsker er blitt tematisert i barnesamtalen. I alle disse sakene anbefaler sakkyndig samvær, og i fem av sakene uten offentlig tilsyn, eller kun med mors tilsyn. Dette til tross for at tre av de samme fem sakene inkluderer påstand om at far har utøvd vold mot mor etter samlivsbruddet, i en av dem ved overlevering av barnet til samvær.

De sakkyndige i disse sakene går enten ikke inn på hvorvidt mor og barn er traumatiserte, eller avviser at ofrene er preget av volden. Noen vurderer at små barn ikke kan ha fått med seg eller blitt påvirket av volden, selv der mor forteller at far har utøvd vold mot henne mens hun har hatt barnet i armene. Slike vurderinger innebærer redusert beskyttelse av små barn som «bare» opplever at volden rettes direkte mot mor. Det er ikke vektlagt at voldsbegrepet også omfatter å leve med vold i familien, og at traume- og tilknytningsforskningen viser at dette kan ha alvorlige konsekvenser for barna (Brandtzæg et al., 2019). En av de sakkyndige vurderer også at en mor som har fått diagnosen posttraumatisk stresslidelse etter at far utsatte henne for vold, ikke har noen psykiske skader som følge av volden. Framfor å ansvarliggjøre far rettes fokuset mot hvordan mødrenes reaksjoner på volden forringer barnas utviklingsbetingelser, for eksempel ved at hun gir «traumatisert omsorg». I en sak med påstand om at far gjentatte ganger har utøvd fysisk og psykisk vold mot mor med barna til stede, skriver sakkyndig at moren i enkelte situasjoner har fryktet for livet sitt, og for at barna skulle bli kidnappet. Resonnementet avrundes med at «Barn fanger gjerne opp slike sterke, negative følelser». Volden får lite oppmerksomhet i vurderingen av fars foreldreskap, men skrives fram som noe som kan så tvil om mors omsorgsevne.

Ingen av de sakkyndige i de dokumenterte voldssakene anbefaler at far skal være hovedomsorgsgiver, men han vurderes i mange tilfeller som en god samværsforelder. Og selv der sakkyndig verken har observert samvær eller gjennomført barnesamtale, er det få eller ingen refleksjoner over det begrensede grunnlaget for vurderingene. Det gjelder for eksempel en far som er idømt kontaktforbud fordi han har bortført familien og utsatt mor for grov vold med barna til stede. Sakkyndig vurderer ingen risiko for gjentakelse eller retraumatisering, og skriver at samvær med far over tid kan ha «en stabiliserende eller normaliserende virkning for barna». Det ser ut til at hensynet til at barna skal ha en relasjon til faren, trumfer hensynet til sikkerhet og trygghet. Flere har påpekt at idealet om felles foreldreskap står så sterkt at det kan skygge for erkjennelsen av at vold er en uheldig utviklingsbetingelse for barn, og kan føre til at noen foreldre for lett blir vurdert som å ha et positivt potensial (Annfelt, 2008; Bredal & Stefansen, 2022).

Hvordan styrke selvrefleksjonen?

Analysen har gitt oss et bilde av hvilke forståelser av foreldreskap, omsorg og utviklingsbetingelser som de sakkyndige i vårt utvalg av rapporter trekker veksler på. Følelsesmessige forhold, enkeltepisoder og et begrenset utvalg statistiske risikofaktorer dominerer bildet. Foreldrenes omsorgspraksiser over tid får derimot lite oppmerksomhet. Sakkyndigvurderingene er dessuten preget av høyere standarder for mors enn fars foreldreskap, uten at dette blir begrunnet eller reflektert over. Dette gjør det vanskelig å danne seg et dekkende bilde av helheten i barnas livssituasjon, og bidrar til at vold kunne framstå som en isolert og mindre betydningsfull side ved foreldreskapet.

Vi tror ikke dette handler om intenderte praksiser fra sakkyndiges side. Det er nok heller noe som «bare blir sånn» når de sakkyndige tar i bruk gjengse faglige og kulturelle forståelser av barn og familieliv i et begrenset rettslig utredningsoppdrag. Forskerposisjonen gjør det mulig å se på tvers av mange saker, og slik fange opp mønstre. Vi vil hevde at resultatene henger sammen med at hverdagslivet, og det arbeidet som ligger bak at barn utvikler seg (Morss, 2013), ikke tas tilstrekkelig på alvor i de psykologiske forståelsene som de sakkyndige trekker veksler på. Det kan føre til at man som fagperson blir mer opptatt av fagbegreper, kategorisering og enkeltepisoder enn av spørsmålet: «Hvordan ser dette livet ut, og hvordan blir det for barnet på kort og lang sikt?»

Resultatene er egnet til å styrke kunnskapsgrunnet for barnefaglige vurderinger ved å bidra til refleksjon over egne forståelser og praksiser. Hovedresultatene kan brukes til å formulere spørsmål som sakkyndige kan stille til sitt eget arbeid.

Spørsmål 1: Hvilken plass og betydning får beskrivelser og vurderinger av det enkelte barnets livssituasjon?

Bakgrunnen for spørsmålet er at det var vanskelig å danne seg et dekkende bilde av barnas livssituasjon på grunnlag av sakkyndigvurderingene. Det er tankevekkende, siden målet med domstolsbehandling av foreldretvister er å finne den beste løsningen for det enkelte barn. Dette viser hvor viktig det er å rette oppmerksomheten mot helheten i barnas omsorgssituasjon, og mot hvordan kontinuiteten i omsorgen for barna er ivaretatt.

Spørsmål 2: Hvilket blikk møter jeg mor og far i denne saken med?

Som nevnt så mødre og fedre ut til å bli vurdert opp mot ulike standarder. Idealet om felles foreldreskap, mødrenes ansvar for helheten og ønsket om at barn skal ha en relasjon til far, så ut til å ligge til grunn. Vår oppfordring er ikke å lete etter forskjeller mellom kvinnelige og mannlige

foreldre, men å utforske hva hans og hennes bidrag i den enkelte familie har vært, er og kan komme til å bli.

Spørsmål 3: Hvordan følger jeg opp påstander om vold, og hvilke vurderinger ender jeg opp med?

Spørsmålet er knyttet til at volden «glipper». Vi har sett hvordan manglende interesse for helheten i barnas omsorgssituasjon og lavere krav til fedrene, bidro til dette. Tilsvarende kan «foreldrekonflikt», brukt som en sekkebetegnelse, dreie oppmerksomheten vekk fra volden. Det understreker behovet for maktanalyser i dette feltet: Hvem sine interesser blir ivaretatt, og hvilke blir oversett? Det gjelder både av vold, annen foreldreatferd og av mulige samværsordninger.

Studiens begrensninger

Flertydighet i tekstene var en utfordring i analysearbeidet. Dette er ikke overraskende, i og med at de sakkyndige har flere og ulike teorier og kulturelle forståelser å trekke veksler på. Flertydighet kan også handle om tidsnød og tvil. Når sakkyndig har formulert seg flertydig, har vi lagt til grunn den forståelsen som later til å ha hatt størst betydning for sluttvurderingen. Vi vet ingenting om eventuelle nyanseringer i de sakkyndiges vurderinger i løpet av hovedforhandlingen, eller utfallet av sakene. Vi kunne også ha fått et annet bilde av de sakkyndiges forståelser om vi også hadde snakket med dem. Studien er altså begrenset til analyse av de skriftlige vurderingene.

Konklusjon

Sakkyndigvurderinger i foreldretvister er eksempler på mektige tekster. De kan få stor betydning, ikke bare for foreldre og barn i den enkelte saken, men også for rettsapparatets forståelse av omsorg og utvikling, og for samfunnets ordninger. Psykologifaget og psykologprofesjonen har fått betydelig makt som premissleverandør for hvordan vi i vår kultur forstår oss selv, foreldreskap og familieliv (Burman, 2017). Med en slik posisjon følger også økt ansvar og krav til selvrefleksjon hos de som forvalter faget. Funnene i denne artikkelen utfordrer en oppfatning om at psykologi er et kjønnsnøytralt fag som har kvittet seg med stereotype forestillinger om kvinner og menn. Studien er også en påminner om hvor viktig det er å ta hverdagslivet på alvor, når vi skal vurdere foreldreskap og barnets beste.

Referanser

- Andenæs, A. (2005). Neutral Claims – Gendered Meanings: Parenthood and Developmental Psychology in a Modern Welfare State. *Feminism & Psychology*, 15(2), 209–226. <https://doi.org/10.1177/0959353505051729>
- Andenæs, A. & Sundnes, A. (2019). Døgnet rundt: Utforskning av foreldres omsorg for barn. I A. Jansen & A. Andenæs (red.), *Hverdagsliv, barndom og oppvekst. Teoretiske posisjoner og metodiske grep* (s. 226–250). Universitetsforlaget.
- Annfelt, T. (2008). Den viktige far. Representasjoner av far i familiepolitiske dokumenter. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 32(1), 42–59.
- Backe-Hansen, E. & Øvreeide, H. (1999). *Sakkyndig arbeid. Fag og beslutninger om barn*. Gyldendal.
- Bernt, C. (2014). Sakkyndige i barnelovssaker for domstolene: roller og rettssikkerhet. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 12(3), 178–315.
- Brandtzæg, I., Torsteinson, S. & Smith, L. (2019). *Barn og relasjonsbrudd. Bind 2: Mikroseparasjoner*. Fagbokforlaget.
- Bredal, A. & Stefansen, K. (2022). Vold eller foreldrekonflikt? Voldsutsatte mødres erfaringer med barneverntjenesten etter samlivsbrudd. *Norges Barnevern*, 99(2–3), 130–147. <https://doi.org/10.18261/tnb.99.2-3.5>
- Bruner, J.S. (1990). *Acts of Meaning*. Harvard University Press.
- Burman, E. (2017). *Deconstructing Developmental Psychology*. Routledge.
- Domstolsadministrasjonen. (2022). *Innkommne saker etter barneloven*. <https://www.domstol.no/contentassets/dfd0d3cc9eda405cabe2e60604468560/saker-etter-barneloven-2018-2022.pdf>
- Egge-Hoveid, K. & Sandnes, T. (2013). *Kvinnens og menns tidsbruk i ulike livsfaser og familietype* (SSB Rapporter 45/2013). Statistisk sentralbyrå.
- Elizabeth, V., Gavey, N. & Tolmie, J. (2012). The gendered dynamics of power in disputes over the postseparation care of children. *Violence Against Women*, 18(4), 459–481. <https://doi.org/10.1177/1077801212452049>
- Eriksson, M. (2003). *I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av fädrens våld*. (Doktorgradsavhandling). Gondolin.
- Gulbrandsen, W. (2013). Foreldrekonflikter etter samlivsbrudd: En analyse av samspill og kilder til det fastlåsende. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 50(6), 538–551. <https://doi.org/10.1177/0959353513506538>

psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2013/06/foreldrekonflikter-etter-samlivsbrudd-en-analyse-av-samspill-og-kilder-til-det

Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne. Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*.

Universitetsforlaget.

Haavind, H. (2000). *Kjønn og fortolkende metode*. Gyldendal akademisk.

Haavind, H. (2006). Midt i tredje akt. Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 43(7), 683–693. <https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel-bjorn-christiansens-minnepris/2006/07/midt-i-tredje-akt-fedres-deltakelse-i-det>

Hrymak, H. & Hawkins, K. (2021), *Section 211 Toolkit* (Rapport). RISE Women's Legal Centre.

Jevne, K.S. & Andenæs, A. (2015). Parents in High-Conflict Custodial Cases: Negotiating Shared Care across Households. *Child and Family Social Work*, 22(1), 296–305. <https://doi.org/10.1111/cfs.12240>

Keskinen, S. (2005). Commitments and Contradictions: Linking Violence, Parenthood and Professionalism. I M. Eriksson, M. Hester, S. Keskinen & K. Pringle (red.), *Tackling Men's Violence in Families*. Nordic Issues and Dilemmas (s. 31–48). The Policy Press.

Koch, K. (2000). *Når mor og far møtes i retten. Barnefordeling og samvær*. NOVA.

Koch, K. & Walstad, E. (2005). *Samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen*. Gyldendal.

Kousholt, D. (2011). Researching Family through the Everyday Lives of Children across home and day care in Denmark. *Ethos*, 39(1), 98–114. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2010.01173.x>

Levitt, H.M., Bamberg, M., Creswell, J.W., Frost, D.M., Josselson, R. & Suárez-Orozco, C. (2018). Journal article reporting standards for qualitative primary, qualitative meta-analytic, and mixed methods research in psychology: The APA Publications and Communications Board task force report. *American Psychologist*, 73(1), 26–46. <https://doi.org/10.1037/amp0000151>

Magnusson, E. & Marecek, J. (2015). *Doing Interview-Based Qualitative Research. A learner's guide*. Cambridge University Press.

Martinsen, L.J. (2013). Barnets beste ved fastsettelse av fast bosted for barn. En analyse av lagmannsrettspraksis fra 2011. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 11(1), 76–85.

Morss, John (2023). *Growing critical. Alternatives to developmental psychology*. Routledge.

- NOU 2020: 14. (2020). *Ny barnelov – til barnets beste*. Barne- og familiedepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-14/id2788399/>
- Ottosen, M.H., Dahl, K.M. & Boserup, B. (2017). *Forældrekonflikter efter samlivsbruddet. Karakteristika og risikofaktorer i komplekse forældreansvarssager*. Vive.
- Oxford Research. (2016). *Domstolsbehandlingen av foreldretvister* (Rapport). Oxford Research AS.
- Prop. 85 L (2012–2013). *Endringer i barnelova (barneperspektivet i foreldretvister)*. Barne- og familiedepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop-85-1-20122013/id720054/>
- Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development*. Oxford University Press.
- Skjørten, K. (2016). Normer i endring. Barns rettigheter og domstolspraksis i foreldretvister med påstander om vold. I R. Førde, M. Kjelland & U. Stridbeck (red.), *Cand.mag., cand.med., cand.jur., cand.alt! Festskrift til Aslak Syse* (s. 421–434). Gyldendal.
- Smeby, K.W. (2017). *Likestilling i det tredje skiftet? Heltidsarbeidende småbarnsforeldres praktisering av familieansvar etter 10 uker med fedrekvote* (Doktorgradsavhandling). Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU. <http://hdl.handle.net/11250/2453772>
- Statistisk sentralbyrå. (2023). 10936: *Avsluttede meklinger og deltakere, etter meklingsinstans og årsak*. <https://www.ssb.no/statbank/table/10936/>
- Zachrisson, H.D. (2010). Tilknytning og psykisk helse hos sped- og småbarn. I V. Moe, K. Slinning & M.B. Hansen (red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 285–302). Gyldendal.